
A kártalanítási eljárás

Nagy Anita^{*}

1. Történeti bevezető

A fogvatartáshoz köthető alapelvek az 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikkében jelennek meg először: „*minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van (...)*”, illetve az 5. cikk fogalmazta meg a kínvallatás, kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalmát. Döntő mérföldkő volt az emberi jogok fejlődésében és védelmében a Londoni Szerződés 1949-ben történő aláírása, és ezzel az Európa Tanács létrejött. Az Európa Tanács tevékenységének egyik legfontosabb eredménye az 1950. november 4-én megkötött Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: Egyezmény)¹. Az Egyezmény forradalmisága mégsem az állampolgári jogok és köteleességek felsorolásában rejlik, hanem abban, hogy azok betartásának ellenőrzésére különleges mechanizmust alakított ki. Az Egyezmény keretében (II. fejezet) állították fel az Emberi Jogok Európai Bíróságát² (továbbiakban: EJEB), amely az emberi jogok legfőbb európai bírói fóruma és feladata az Egyezmény érvényesítése. Az Egyezmény tehát keret-jellegű, melyet a bíróság esetjoga tölti ki tartalommal, döntései egyben tájékoztatást is nyújtanak a jogalkotók és jogalkalmazók számára. A nemzetközi egyezmények új generációjához tartozik a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (továbbiakban: Egyezségokmány), mely a kínzás tilalma mellett foglalkozik a szabadságuktól megfosztott személyek jogaival.

Az ENSZ 1955. augusztus 23. és szeptember 2. között tartott kongresszusa a bűnözés megelőzése és a bűnelkövetőkkel való eljárás keretében kivételes

^{*} Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke tartalmazza a kínzás tilalmát

² European Court of Human Rights (ECtHR). Az emberi jogok védelmére felállított bíróság strasbourgi székhellyel működik, jelenlegi formájában (a korábbi kétfokozatú Bizottság és Bíróság helyett) 1998. november 1-jén jött létre.

jelentőségű nemzetközi szintű okmányt fogadott el. A Minimum Standard Szabályok néven ismertté vált szabálygyűjtemény, hosszú időn keresztül egyedülként foglalkozott a börtönstandardokkal és a börtönpolitikával. A bebörtönözöttekkel való bánásmódhoz kiadott minimális szabályok olyan jogi eszköz, amely nem kötelező érvényű, de a legvégső esetben lehet alkalmazni. A nemzetközi fórumokon egyetértés alakult ki a büntetés-végrehajtási politika három lényeges irányát illetően:

- a szabadságvesztés büntetésnek a szabadságtól való megfosztásból kell állnia, a büntetéshez többletként hozzáfűzött kényszer vagy szenvedés nélkül;
- a büntetés végrehajtásának elvileg a bűnelkövető újbóli beilleszkedését kell céloznia;
- a büntetés-végrehajtási rendszernek és tevékenységnek biztosítania kell az ember alapvető jogainak betartását.³

Az európai büntetés-végrehajtási jog szempontjából kiemelt jelentőséggel bír az Európa Tanács egyik fő szerve, a Miniszterek Bizottsága (továbbiakban: Bizottság), amely a tanács döntéshozó testületének szerepét tölti be. Hatáskörébe tartozik többek között az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletei végrehajtásának ellenőrzése is. A Bizottság kötelező jogi erővel nem bíró határozatokat, illetve ajánlásokat bocsát ki, közülük mindenképpen kiemelendő az Európai Börtön szabályok (továbbiakban: EBSZ) néven ismert ajánlás, melynek közvetlen előzménye a már hivatkozott ENSZ Minimum Standard Szabályok⁴ volt. Az EBSZ az időközben felmerülő hiányosságok kiküszöbölése és jelentős korszerűsítések után 1987-ben nyerte el végső formáját. Ezt követően 2006-ban ismét szükségessé vált az EBSZ átdolgozása és aktualizálása annak érdekében, hogy megfeleljen a végrehajtási joganyagban és a gyakorlatban egyaránt bekövetkezett fejlődésnek.⁵

Az Emberi Jogok Európai Egyezményén kívül az Európa Tanács még egy végrehajtási relevanciával bíró egyezményt fogadott el, a „Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai Egyezményt” (továbbiakban: Kínzás elleni Egyezmény), amely 1989. február 1-jén lépett hatályba. A Kínzást elleni Egyezmény kínzásként értelmez minden olyan cselekményt, amelyet „szándékosan testi vagy lelki fájdalom kiváltása céljából alkalmaznak” valakivel szemben. A nemzetközi tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a tilalom önmagában nem elegendő a jelenség megszüntetéséhez, ezért a hatékonyság elősegítésére a megfigyelő és jogorvoslati mechanizmusok mellett megelőzési törekvések is jelentkeztek. Ennek eredményeként jött létre a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésére Létrehozott Európai Bizottság⁶ (továbbiakban: CPT), mely a Kínzás elleni Egyezmény

³ FÖLDESI Tamás: Az emberi jogok univerzalitása és az állampolgári jogok partikularitása. *Fundamentum*, 1998/4. 24.

⁴ Ezt a szabálygyűjteményt ajánlotta a tagállamok figyelmébe ugyanis némi módosításokkal az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1973-ban.

⁵ Az EBSZ szerteágazó fejlődésében kulcsszerep jutott az EJEB döntéseinek, valamint a CPT általános jelentéseinek.

⁶ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

végrehajtását ellenőrzi. A kínzás tilalma az ember életét, testi és lelki épségét, az emberi méltóságot védi. A tilalom sérelme többnyire polgárháborús, diktatórikus, rendezetlen társadalmi viszonyok között, alárendeltségi helyzetben fordul elő. Ezért van különös jelentősége a szabadságuktól megfosztott személyek védelmének.

A CPT látogatásai periodikusak és ad-hoc jellegűek, a bizottság időszakonként, előre rögzített időpont és program alapján szervez látogatásokat egyes tagállamokban, míg ad-hoc jellegű, konkrét célú látogatásokra akkor kerül sor, ha a körülmények ezt megkívánják. Ilyenkor a látogatás a tagállam értesítését követően azonnal végrehajtható. A Kínzás elleni Egyezmény kötelezi a tagállamokat, hogy a bizottság küldöttségét a látogatások alkalmával akadályozás nélkül, bárhová beengedjék. A bizottság emellett felhatalmazással rendelkezik arra is, hogy a fogvatartottakkal tanúk vagy örök jelenléte nélkül beszélgessen. Funkciójának teljesítése során a CPT-nek jogában áll alkalmaznia nem csupán az emberi jogokra vonatkozó európai egyezményben foglalt jogi normákat, hanem számos más ide vonatkozó emberi jogi dokumentumot is (valamint azoknak az érintett emberi jogi szervezetek általi értelmezéseit). Ugyanakkor nem köti az ugyanezen a területen bírói vagy félig jogalkalmazói szervek esetjogi megközelítése, de kiindulópontként vagy referenciaként alkalmazhatja azt a szabadságuktól megfosztott személyekkel kapcsolatos bánásmód értékelésénél az egyes országokban. A látogatásokat követően megfogalmazott jelentésekben a bizottság észrevételeket, megjegyzéseket, javaslatokat, ajánlásokat tehet a fogvatartottak körülményeinek javítása érdekében. A jelentés emellett magába foglal egy írásos válaszkérést is az adott állam felé, melyben válaszol a bizottság javaslataira, illetve információkérésére, és egyúttal kifejti, hogy milyen intézkedéseket fog érvénybe léptetni a CPT észrevételei alapján. Fontos még megemlíteni, hogy a CPT követelményrendszerrel dolgozott ki a szabadságuktól megfosztott személyekkel kapcsolatos bánásmódot illetően.⁷

Az ENSZ Közgyűlése 2002 decemberében fogadta el a „Kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai Egyezmény” fakultatív jegyzőkönyvét⁸ (továbbiakban: OPCAT) Magyarország 2012. január 1-vel csatlakozott a fakultatív jegyzőkönyvhöz. Az OPCAT a kínzás és egyéb bántalmazás megelőzése érdekében nemzetközi és nemzeti szinten megvalósuló, független testületek létrehozását írja elő, melyek a fogvatartás végrehajtására szolgáló intézetekben tett rendszeres látogatásokon keresztül vizsgálják a fogvatartottakkal való bánásmódot. A fakultatív jegyzőkönyvet aláíró országoknak az ún. Nemzeti Megelőző Mechanizmus (NMM) intézményét kellett létrehozniuk a dokumentum ratifikálásától számított egy éven belül, amely rendszeres monitorozó látogatásokat tesz a fogvatartásra szolgáló helyszíneken. Az NMM rendszeresen megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben foganatosított bánásmódot a fogva tartás helyszínén, ajánlásokat tesz a megfelelő hatóságoknak a szabadságuktól megfosztottakkal való bánásmód és a fogvatartás körülményeinek javítása érdekében, illetve javaslatokat vagy észrevételeket nyújt

⁷ JUHÁSZ Zsuzsanna: Az európai börtönügy alapelvei. *Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica*, 2014/4. 139–155.

⁸ Optional Protocol to the Convention Against Torture

be meglévő vagy tervezett szabályozásokkal kapcsolatosan. A látogatások gyakoriságát az NMM saját hatáskörében dönti el.⁹

Az EJEB számos, a börtönkörülményekkel kapcsolatos korábbi ítéletére hivatkozva¹⁰ idézte fel a 3. cikk megsértésének lehetséges kiváltó okait: (1) rendelkezik-e minden fogvatartott saját alvóhellyel a zárkában, (2) rendelkeznek-e fejenként 3 négyzetméternyi személyes térrel, illetve (3) elég nagy-e a teljes zárkaméret ahhoz, hogy a zárkában tartózkodó fogvatartottak szabadon tudjanak mozogni a berendezési tárgyak közt. Bármely feltétel hiánya a 3. cikk megsértését alapozza meg. *A fejenkénti 3 négyzetméter meglétének hiánya pedig önmagában is a 3. cikk megsértését eredményezi.*¹¹ Ugyanakkor az EJEB számos egyéb körülményt is figyelembe vesz az egyezményesértés megítélésére és a kártérítés összege szempontjából, mint a fogva tartás hosszát, a szabadtéri mozgási lehetőségeket, vagy a fogvatartott testi- és lelki állapotát. A fogva tartás körülményei, akár már egy rövidebb, 10 napos fogva tartás mellett is elegendőek lehetnek a 3. cikk sérelmének megállapításához, ha azok a kérelmező által állítottan rosszak és az érintett kormány által nem cáfolhatóak¹² (*Karapetyan v. Örményország*, 27 October 2009, 22387/05). Akár már néhány órán keresztül a bírósági tárgyalásra történő várakozás is egyezményesértő lehet, egy 1-2 négyzetméteres helyen, amennyiben itt a kérelmező sokadmagával kényszerül szorongani, nem kap vizet, élelmet és nem jogosult WC-használatra.¹³

2. Megfelelő börtönkörülmények

Az EBSZ rendelkezései szerint az elhelyezésre vonatkozó minimum követelményeket be kell építeni a nemzeti szabályozásba, és a belső jognak garantálnia kell a megfelelő jogvédelmi mechanizmusokat. Fontos rögzíteni azt is, hogy sem az EBSZ, sem más nemzetközi egyezmény nem írja elő az elhelyezés minimális négyzetméterét, miközben utal arra, hogy a minimális értékeket a hazai szabályozásban rögzíteni kell. A nemzetközi normarendszerben mégis van egy általánosan elfogadott érték, amely először az CPT 2. számú általános jelentésében¹⁴ került meghatározásra. A szervezet rögzíti, hogy *egyszemélyes elhelyezés esetén hat, míg közös elhelyezés során négy négyzetméter* az elfogadható terület. Az EJEB az esetjogában, a zsúfoltsághoz köthető konkrét ügyekben pedig következetesen hivatkozik erre a CPT-jelentésre, így a bíróság

⁹ PALLO József: *Modernizációs csomópontok "de lege ferenda" a magyar büntetés-végrehajtási jogban.* 2012.

<http://www.uni->

[miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Pallo%20J%F3zsef.pdf](http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Pallo%20J%F3zsef.pdf) (letöltve 2019. 04.27)

¹⁰ *Ananyev és mások kontra Oroszország*, 42525/07 és 60800/08, § 98

¹¹ *Nieciecki kontra Görögország*, 11677/11, §§ 49-51.

¹² *Karapetyan kontra Örményország*, 22387/05

¹³ *Valeriu és Nicolae Rosca kontra Moldova*, 41704/07

¹⁴ CPT 2nd General Report CPT/INF(92) 3. 1992. április 13.

jogalkalmazó tevékenysége jogforrássá erősödött.¹⁵ Mindazonáltal a CPT a legideálisabbnak a 9-10 m²-es egyszemélyes zárkakat tartja. Az Európa Tanács ugyan elvárja a tagállamoktól, hogy intézkedéseket tegyenek a túlzásfokosság leküzdésére, azonban azt már magukra a kormányzatokra, illetve a hatóságokra bízza, hogy ennek milyen módon tesznek eleget.

Az EJEB Nagykamarája 2016. október 20-án hozott ítéletében¹⁶ oldotta fel azt az ellentmondást, mely a saját esetjoga alapján kialakult gyakorlat és a CPT által irányadó értékek között feszült. Ekkor határozta meg pontosan a börtönzsúfolttság értékelése során irányadó elveket és követelményeket a többszemélyes zárkákra vonatkoztatva. A Nagykamara megerősítette, hogy az *irányadó minimum követelmény a 3 m² élettér biztosítása, amelynek számítása során a rendelkezésre álló térből le kell vonni a mosdó és illemhely területét, ugyanakkor bele kell számolni a bútorokat.* A 3 m²-es standard irányadó az a letartóztatásban lévőkre és az elítéltekre is.

Amennyiben egy többszemélyes zárkában 3 m² alá esik a rendelkezésre álló élettér, erősen vélelmezhető az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése. Ebben az esetben az érintett államnak lehetősége nyílik megcáfolni a vélelmet annak bemutatásával, hogy fennálltak olyan tényezők, amelyek képesek voltak megfelelően kompenzálni a szükséges élettér hiányát. A Nagykamara ezzel feloldotta a korábbi esetjogában meglévő ellentmondást, mivel elutasította azt a megközelítést, miszerint a 3 m²-nél kisebb élettér automatikusan a 3. cikk sérelmét eredményezi.

Ha egy többszemélyes zárkában 3 m² és 4 m² közé esik az egy főre jutó élettér, az EJEB fontos tényezőként veszi figyelembe az életteret a megfelelő fogvatartási körülmények értékelése során. Az ilyen esetekben akkor állapítható meg a 3. cikk megsértése, ha a szűk élettér a nem megfelelő fogvatartási körülmények más aspektusaival párosul: ilyennek tekinthető például a természetes fény vagy levegő hiánya, a szoba nem megfelelő hőmérséklete, a mosdókra és illemhelyekre vonatkozó követelményeknek való meg nem felelés. E szerint 3 m² feletti elhelyezés esetén csak egyes körülmények együttes fennállása esetén állapítható meg a jogsérelm.

A fenti ítéletben a Nagykamara kifejtette, hogy habár továbbra is figyelemmel van a CPT minimum standardjaira, nem tartja azokat döntő jelentőségűnek a CPT és az EJEB által ellátott különböző feladatokra tekintettel.

Az egyik legfontosabb kérdés a fogvatartottak számára, hogy kinek, miért jár a kártalanítás? Az egyik kiemelt hivatkozási pont a *jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya*, ennek kapcsán szabályozandó kérdésként vetődött fel, hogy mit is tekintsen a magyar jog zsúfolt elhelyezési körülménynek. A 2016. december 31. napjáig hatályban lévő szabályozás¹⁷ értelmében, a zárkában vagy a

¹⁵ PALLO József – FORGÁCS Judit: Vonzások és választások. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben. *Belügyi Szemle*, 2015/11. 81.

¹⁶ *Muršić kontra Horvátország*, 7334/13

¹⁷ Lásd a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 121. § (1) bekezdését, amely szerint férfi elítélt esetén legalább 3 m², női elítélt és fiatalok esetén 3,5 m² mozgástér volt biztosítandó.

lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy minden elítéltre 6 köbméter légtér, férfi elítélt esetén legalább 3 négyzetméter, női elítélt és fiatalok esetén 3,5 négyzetméter mozgástér jusson. Problémaként merült fel, hogy az akkor hatályos a magyar jogszabályban meghatározott többes elhelyezés esetén a minimum mozgástér az előzetesen letartóztatottak kivételével kevesebb volt, mint a CPT által elvárt 4 m², amely viszont irányadó az EJEB joggyakorlatában. Ez a helyzet további jogvitára adhatott volna alapot, mivel az EJEB rendszerszintű probléma fennállása miatt a 3 és 4 m² közötti elhelyezés esetén az utóbbi időben elbírált ügyekben nem vizsgált egyéb kompenzáló körülményt (szabad levegőn tartózkodás, több kapcsolattartási lehetőség biztosítása, több hasznos elfoglaltsági lehetőség), hanem megállapította az egyezményesértést.

3. A kártalanítási eljárás

A kártalanításról szóló rendelkezések hatálybalépéséhez igazodóan 2017. január 1-jétől a magyar jogi szabályozásban a fogvatartottak együttes elhelyezése esetén az egy főre biztosítandó életteret egységesen a CPT ajánlásainak megfelelő 4 m²-ben határozták meg. A CPT újabb gyakorlata alapján azonban nem mozgástér (nettó alapterület), hanem *élettér* (bruttó alapterület) került meghatározásra, *amelyből csak az illemhely és a mosdó elhelyezésére szolgáló terület* – függetlenül attól, hogy a leválasztás fizikailag megtörtént-e vagy sem – vonandó le.

Másik lehetséges kárigény a fogvatartottak oldaláról, ha az *elhelyezés körülményei* nem megfelelőek, jelesül a *kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköznek*.¹⁸ Kitér különösen az illemhely elkülönítésének a hiányára, a nem megfelelő szellőztetésre, a nem megfelelő világításra, a nem megfelelő fűtésre vagy a nem megfelelő rovarirtás által előidézett sérelmekre.¹⁹ A jogszabályi megfogalmazás alapján a bírói gyakorlatra hárul annak meghatározása, hogy mit tekint kínzás tilalmába ütköző elhelyezési körülménynek.

Az illemhely elkülönítésének a hiánya objektív, egyszerűen megállapítható tény (biztosított, vagy nem az elítélt számára), ugyanakkor a többi felsorolt körülmény bizonyítása, tisztázása dr. Sörös László véleménye szerint a jogalkalmazót kihívások elé állítja. Míg a fűtés vonatkozásában jelenleg a 26/2016. OP szakutasítás VIII.

¹⁸ Az 1988. évi 3. törvényerejű rendelet 1. cikk 1. pontja definiálja a kínzás fogalmát: minden olyan cselekmény, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.

¹⁹ Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdés

fejezetének 57. pontja tartalmaz előírásokat, útmutatásokat,²⁰ addig a többi körülmény vonatkozásában erre előírás nincs, a bírói gyakorlatnak kell majd tisztázni, így például mi minősül megfelelő rovarirtásnak, szellőztetésnek, ami komoly bizonyítási nehézségeket vet fel.²¹ Itt kell megjegyezni, hogy a Bv. tv. alapján kizárólag a kínzás tilalmába ütköző elhelyezésért jár kártalanítás, magáért az elítélt által a büntetés-végrehajtási intézetben elszenvedett kínzásból eredő károkozásért a polgárjogi kártérítési szabályok az irányadóak.

A kártalanítási eljárás tárgyalását megelőzően lényeges szólni arról a különbségről, mely elhatárolja a kártalanítást a kártérítéstől. A kártalanítás során a *jogszerűen okozott hátrányt, veszteséget kell megtéríteni*, ezzel szemben a kártérítés a Polgári Törvénykönyv fő szabálya szerint jogellenes károkozásról szól, mely során a károkozó köteles az okozott kárt megtéríteni. Akkor mentesülhet a megtérítési kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

Kártalanítási eljárást indíthat:

- az elítélt – a kényszergyógykezelt, illetve az előzetesen kényszergyógykezelt kivételével – vagy más jogcímen fogvatartott személy (közérdekű munka, pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztést, elzárást töltő személy, őrizetben, letartóztatásban lévő személy, szabálysértési elzárást töltő személy stb.),
- védője,
- jogi képviselő az elítélt szabadulása után.²²

Ha a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányából eredő alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmény megszüntetése az adott bv. intézeten belül nem oldható meg, a bv. intézet parancsnoka soron kívül megkeresi a BvOP elhelyezésért felelős szakterületét és kezdeményezi az elítéltnak a jogszabályban előírt élettér biztosítására alkalmas más bv. intézetbe való átszállítását.²³ A megtett intézkedés vagy annak elmulasztása miatt, továbbá,²⁴ ha az átszállítás az elítélt kapcsolattartási jogát sérti, az elítélt és a védője a határozattal szemben a büntetés-végrehajtási bíróhoz felülvizsgálati kérelmet nyújthat be. A felülvizsgálati kérelemnek az átszállításra halasztó hatálya van.

Kártalanítási eljárás megindítására a jogalkotó egy 6 hónapos jogvesztő határidőt állapított meg, mely a kártalanítás alapját képező körülmények megszűnésétől számítandó, azzal, hogy ha az elítélt alapvető jogait sértő elhelyezési körülményekben átmenetileg, maximum 30 napig pozitív változás állt

²⁰ Az OP szakutasítás értelmében pl. ameddig az elítélt a lakóhelyiségben, zárkában tartózkodik, 20C°-nak, fürdőhelyiségben, zuhanyzóban 24 C°-nak, étkező helyiségben 18 C°-nak kell lennie. Míg a belső folyosókon, sportolásra alkalmas helyiségekben 18 C°, WC-helyiségben 16C° hőmérsékletet kell biztosítani.

²¹ SÖRÖS László: *Napidíj az elítéltnak, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekért - avagy 2017. január 01. napján hatályba lépő kártalanítás szabályok a 2013. évi CCXL törvényben.* http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/soros_laszlo_napidij_az_eliteltnek_2017-es_kartalanitasi_szabalyok%5bjogi_forum%5d.pdf (letöltve: 2019.02.02.)

²² Bv. tv. 10/A. § (5) bekezdés

²³ Bv. tv. 144/B. § (5) bekezdés

²⁴ Bv. tv. 144/B. § (6) bekezdés

be (pl. biztosítva volt az elhelyezése során az előírt élettér), az nem jelenti az alapvető jogokat sértő körülmények megszűnését, azaz az elítélt kártalanítási igénye érvényesítésére nyitva álló határidő nem telik el.²⁵ Az átmenti rendelkezések között található meg a módosítást megelőző időszakkal kapcsolatos kártalanítási igények érvényesítése, akként, hogy a 6 hónapos jogvesztő határidő 2017. január 01. napjával kezdődik azon elítéltek esetében,

- akinek az alapvető jogait sértő elhelyezési körülményei 2017. január 01. napját megelőző 1 évben szűntek meg, illetve
- aki kérelmet nyújtott be az EJEB-hez és azt 2017. január 01. napjáig nyilvántartásba vették, kivéve, ha 2015. június 10. napját követően nyújtotta be a kérelmét, és ekkorra már több mint 6 hónapja megszűntek az alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények.²⁶

Kártalanítási kérelmet kizárólag azután lehet benyújtani, hogy büntetés-végrehajtási intézetnél panaszt terjesztett elő a fogvatartott, vagy védője az alapvető jogait sértő elhelyezési körülmények miatt, kivéve, ha az alapvető jogait sértő körülmények között eltöltött idő nem haladja meg a 30 napot.

A panaszt a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának 15 napon belül kell határozattal elbírálnia, mely ellen bírósági felülvizsgálatnak van helye.²⁷ Ezt követően a kártalanítási igényt írásban kell előterjeszteni annál a büntetés-végrehajtási intézetnél, ahol fogva tartják, szabadulását követően pedig ahonnan szabadították, azzal a megkötéssel, hogy a kérelemben nyilatkozni kell, hogy az EJEB vagy polgári bíróság ítélte-e már meg kártérítést, sérelem díjat, feltüntetve az erre vonatkozó adatokat. Értelemszerűen, amennyiben már részére kártalanítást ítéltek meg, akkor arra ismételt nem tarthat igényt. A bv. intézet ezt követően a kérelmet – rendkívül rövid határidővel számolva – 15 napon belül (ha a kérelem több bv. intézetet is érint 30 napon belül) továbbítja véleményével, és az elítélt elhelyezési körülményeire vonatkozó adatokat tartalmazó kivonattal a büntetés-végrehajtási bírónak.

Ezt követően a *büntetés-végrehajtási bíró*

- 15 napon belül az iratok alapján dönt, vagy
- 15 napon belüli időpontra meghallgatást tűz ki, vagy
- 30 napon belüli időpontra tárgyalást tűz ki.

A büntetés-végrehajtási bíró az iratok alapján

1. a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül elutasítja (pl.: kérelem elkésztett, azaz 6 hónapon túl nyújtották be, a kérelmet nem a jogosult nyújtotta be, vagy már az EJEB/polgári bíróság a kérelemmel érintett időszakra már megítélte a kártalanítást), vagy
2. az eljárást felfüggeszti (ha polgári bíróság előtt már per van folyamatban, illetve az EJEB előtt már nyilvántartásba vett kérelem van, ezek érdemi elbírálásáig),
3. érdemben elbírálhatja az elítélt kártalanítási igényét.

A büntetés-végrehajtási bíró meghallgatást tart, ha az elítélt meghallgatását tartja

²⁵ Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdés

²⁶ Bv. tv. 436. § (10)–(12) bekezdés

²⁷ SÖRÖS László: i.m.

szükségesnek, vagy tárgyalást tűzhet ki.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási bíró kártalanítást ítél meg az elítéltnak, akkor határozatában:

- dönt a kártalanítás napi tételének összegéről (minimum 1.200.- Ft/nap, maximum 1.600.- Ft/nap),
- a kártalanítással érintett napok számáról (ezt ugyan a Bv. tv. 70/A. § (4) bekezdése nem említi, de a pénzbüntetés kiszabásához hasonlóan, a logika szabályai, és az egyértelmű határozatszerkesztés követelményének ez felel meg),
- a kettő szorzataként megállapított kártalanítás összegéről.

A határozatban kötelezettséget vállal az állam nevében a kártalanítás összeg megfizetésére a határozat *kézbeszítésétől számított 60 napon belül*.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási bíró határozata jogerőre emelkedik, akkor azt megküldik az Igazságügyi Minisztériumnak, mely intézkedik a kártalanítási összeg kifizetéséről, de mielőtt az kártalanítás összege kifizetésre kerülne az elítélt részére, annak *összegét csökkentik* az alábbiak szerint:

- az elítéltet terhelő végrehajtási eljárás keretében érvényesített *gyermektartásdíj összegével,*
- a sértetteknek megítélt, a *kártalanítási eljárás során érvényesített (végrehajtás alá nem vont) polgárjogi igénye szerinti összeggel,*
- a sértett(ek)nek megítélt, végrehajtási eljárás során érvényesített követelésének összegével.²⁸

Ha a kártalanítás összege nem fedezi a kielégítendő követeléseket, elsősorban a gyermektartásdíj iránti követelést, majd a polgári jogi igényt és vele egy sorban a bűncselekmény miatt megállapított kártérítést vagy sérelemdíjat kell kielégíteni. Az elítéltnek *kizárólag az ezek után fennmaradó összeg kerül kiutalásra*, vagy letéti számlájára történő átutalásra.²⁹

4. Összegzés

Összegezve, a fogvatartási jogviszonyt érintő bánásmód tartalma és terjedelme felosztható objektív és szubjektív elemekre.

Az objektív elemei közé sorolandó (és messzemenően a legmeghatározóbb a kártalanításokat megállapító határozatokban), magának az elhelyezési körülményeknek a minősége. Ide értem a zárkák alapterületét, légtérét, szellőzését, világítását, berendezési tárgyait stb. Ebből már az is látszik, hogy nem véletlen, hogy a kutatásom során megvizsgált kártalanítások döntő többsége is ezekre vezethető vissza. Közismert tény, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben évek óta 150-170 %-os a telítettség, emiatt pedig az egy főre előírt mozgásteret és

²⁸ Az IM ugyanis a határozat kézhezvétele után a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar által szolgáltatott adatok alapján értesíti az illetékes végrehajtót az elítéltnak megítélt kártalanítás összegéről, és az mely követelés kielégítése végett foglalhatja le.

²⁹ Bv. tv. 10/A. § (8) bekezdés

légtér nem lehet biztosítani. Erre vonatkozóan konkrét példát említve a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben történt eset kapcsán is kimutatható a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya. Ebben az ügyben az elítélt a 2016.09.08-2017.12.13. közötti időszakot töltötte az említett büntetés-végrehajtási intézetben. A zárkában elhelyezett fogvatartottak száma átlagosan 13-14 fő volt. Ebből kiindulva, a zárkában elhelyezett fogvatartottak mozgástere 1,97 m² volt fogvatartottakként. Ez megalapozta a kártalanítás megállapítását.

A másik objektív és lényeges elem a higiéniai viszonyok minősége. Ide értem a tisztálkodást, illemhelyiségre eljutást, mosást, szárítást, a csótányok és poloskák problémáját, stb. Fontos kiemelni, hogy 2016. december 31. előtt és 2017. január 1. után is a függönnyel elválasztott illemhely nem felel meg az előírásoknak, az ilyen zárkában történő elhelyezés embertelennek minősül. Ez fontos lesz a kártalanításra vonatkozó előterjesztésnél, hiszen meg kell jelölni a sérelmezett időszakon belül a leválasztás időpontját is.

A higiéniai viszonyokon belül mindenképp meg kell említeni a szellőztetés, világítás problémáit is. Erre jogszabályi normatívák nincsenek, az ENSZ a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimumszabályokat deklarálta. A Miniszteri Bizottság Rec (2006) 2. számú ajánlása az (új) Európai Börtönszabályokról szögezi le azt, hogy minden épületben, melynek rendeltetése az, hogy ott fogvatartottak éljenek, illetve dolgozzanak, az ablakoknak kellően nagyoknak kell lenni ahhoz, hogy a fogvatartottak természetes fénynél, rendes körülmények között olvashassanak, dolgozhassanak és a friss levegő beáramolhasson, kivéve azt az esetet, ha van megfelelő légkondicionáló rendszer. A mesterséges fénynek pedig meg kell felelnie a vonatkozó műszaki normáknak. A büntetés-végrehajtási intézetnek – a világítás és szellőztetés sérelmezhető körülményeire történő hivatkozás esetén – adatokat kell szolgáltatnia arra vonatkozóan, hogy mekkora méretű ablak van a kifogásolt zárkában, ez az ablak milyen módon nyitható, biztosítja-e a nappali időszakban a zárkának a természetes fényvel történő ellátását. Ha nem biztosítja, akkor be kell mutatni, hogy milyen mesterséges világítással tesz eleget a büntetés-végrehajtási intézet ennek korrigálásra, hogyan biztosítható a helyiség megfelelő szellőztetése, illetve extrém magas külső hőmérséklet esetén milyen további lehetőségek biztosítottak. Ilyen például az emelt idejű szabadlevegőn tartózkodás, szellőztetés nyitott zárkaajtóval, ahol ezt a rezsím szabályok megengedik, technikai eszközök alkalmazása (ventillátorok), további fürdési lehetőség engedélyezése. Ha ezeket az adatokat az elbírálás érdekében a büntetés-végrehajtási intézet nem szolgáltatja, akkor fel kell érte hívni a 16/2014.(XII.19.) IM rendelet 10/C. § (5) bekezdése alapján.

A gyakorlatban is számtalan esetben találkozhatunk a fogvatartási jogviszonyt érintő bánásmód egy másik, igen jelentős objektív elemével, ez pedig a rovarirtás. A büntetés-végrehajtási intézetek számára előírt rovarirtási gyakoriságot a 18/1998.(VI.3.) NM rendelet 4. számú mellékletének 4. és 5. pontja deklarálja, mely szerint félévente kell a csótányok és poloskák irtásáról gondoskodni. A gyakorlatban ez negyedévente és szükség esetén történik. A nem megfelelő rovarirtásra hivatkozás esetén a büntetés-végrehajtási intézetnek mellékelnie kell a kifogásolt időszakra vonatkozó időtartamot érintő rovarirtás elvégzéséről az annak

idejét is tartalmazó dokumentációt azzal, hogy az rendszeres rovarirtás volt, vagy arra fogvatartotti indokolt panasz alapján került sor. A fogvatartottnak nyilatkoznia kell a kérelemben, hogy tette-e és ha igen, milyen eredménnyel panaszt, jelentkezett-e az egészségügyi szolgálatnál, ha igen, akkor a büntetés-végrehajtási intézetnek csatolnia kell az ezzel kapcsolatos összes orvosi dokumentációt. Ha ezeket az adatokat az elbírálás érdekében nem szolgáltatja, akkor fel kell erre hívni a 16/2014.(XII.19.) IM rendelet 10/C. § (5) bekezdése alapján. Mindenképp fontos megjegyezni, hogy amennyiben megállapítható, hogy a sérelmezett szenvedett időszakban volt a zárkában ágyi poloska vagy csótány, akkor függetlenül attól, hogy a kérelmező szenvedett-e sérülést vagy sem, az embertelen elhelyezési körülmény megállapítandó. Ezzel szemben ha a büntetés-végrehajtási intézet bizonyítja, hogy a rovarmentesítést negyedévente elvégezte, illetve panasz esetén azonnal intézkedett, az embertelen bánásmód nem állapítható meg.

A meghatározó objektív elemek közé sorolandó még az élelmezés színvonala (az étel minősége, mennyisége, az étkezési körülmények, stb.), a ruházat, ágynemű milyensége, az egészségügyi ellátás színvonala. A fogvatartottak az étkezéssel és az egészségügyi ellátással kapcsolatban is gyakran terjesztenek elő panaszt, bár ezek nagy része megalapozatlan. Ugyanakkor volt olyan eset például, hogy a fogvatartottat nem szállították ki időben szakorvosi vizsgálatra, és ez viszont már nem minősült emberséges bánásmódnak. Számtalan esetben felmerülhet olyan probléma, hogy ténylegesen embertelen, megalázó lehet egy olyan körülmény, amire nincs irányadó szabályozás. Így például, ha a zárkában nincs asztal és emiatt a fogvatartottak az ágy szélén ülve a térdükre helyezett tányérból esznek, ez is megalázó bánásmódnak fog minősülni, annak ellenére, hogy nincs olyan jogszabály, ami ezt a körülményt konkrétan szabályozná. Itt említendő meg a Hagyó-ügy, ahol az elítélt kifogásolta a glutén érzékenységének figyelmen kívül hagyását. A fogvatartási ideje alatt egyéb problémák is felmerültek, például betegségek, hirtelen fogyás, gluténérzékenység, asztma stb., amelyről részletesebben az ítéletben olvashatunk. Az egészségügyi problémák miatt a Bíróság ítéletében megállapította, hogy *„a 3. cikk azt a kötelezettséget rója az államra, hogy biztosítsa a szabadságtól megfosztott személyek fizikai jólétét. Ha a hatóságok úgy döntenek, hogy egy súlyosan beteg személyt letartóztatásba helyeznek, és a letartóztatást fenntartják, akkor különös gondosságot kell tanúsítaniuk annak biztosítása terén, hogy a fogvatartási körülmények megfeleljenek az ilyen személy betegségeből fakadó speciális igényeknek.”*³⁰

Vannak továbbá olyan egyéb körülmények is, mint például a fürdési lehetőség hiánya vagy a "gyakorisága", az előírt legalább 20 perc étkezési idő hiánya, a szabadlevegőn tartózkodás csekély mértéke, a nem dohányzó elítélt dohányzó elítélttel történő összezárása, a sétaudvar zsúfoltsága, melyek külön-külön nem feltétlenül, de a törvényben felsoroltakkal együttesen az egy napra eső összeg meghatározásában kapnak jelentős szerepet a kártalanítás megállapítása során. A bánásmód szubjektív elemei között találjuk a személyi állomány fogvatartottakhoz való viszonyulását. Ide tartozik például a bántalmazás, a

³⁰ Hagyó kontra Magyarország ítélet (52624/10. sz. kérelem) 42. pont

megalázás, a hangnem, illetve a kényszerítő eszközök alkalmazása. A fogvatartottak egymás közötti viszonyának ellenőrzése során szintén megemlíthetjük például a bántalmazás, a kényszerítés, a kihasználás fogalmát is. Tudvalevő, hogy a bánásmód egyik fontos területe, hogy a személyi állomány miként képes megakadályozni a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett cselekményeit. A Rendfenntartó Erők Magatartási Kódexének 2. cikke is előírja, hogy a tisztviselők kötelesek védeni az emberi méltóságot és minden személy emberi jogait. Mindenképp említésre méltó szubjektív elem továbbá a szabadlevegőn tartózkodás, a munkavégzés, a sport, a kapcsolattartás, illetve a vallásgyakorlás is. A jogszabályok előírják, hogy a fogvatartottak részére legalább napi egy óra szabad levegőn tartózkodást kell biztosítani. A büntetés-végrehajtási intézetekben az elítéltek részére több napi elfoglaltságot biztosítanak, de az elítéltek nagy része nem vesz részt, vagy nem vehet részt rajta. Ebből eredően, mivel a tétlenség ellentétes a természetes emberi szükségletekkel, így ez sem tekinthető emberséges bánásmódnak.³¹

³¹ Dr. CSORDÁS Sándor – Dr. habil. VÓKÓ György: A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata. *Börtönügyi Szemle*, 2004/4. 1–14.